

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Celje leta 1882 in Muzejskega društva se je situacija nekoliko izboljšala. V muzeju je nastala kar lepa zbirka arhivskega gradiva in ostala v Celju. V letih 1906 do 1918 je v Celju deloval tudi arhiv namestništva, ki je s svojo profesionalnostjo dosegel večje uspehe kot Muzejsko društvo, žal pa je deloval premalo časa, da bi za seboj kaj veliko zapustil.

Nekaj gradiva pa je vseeno ostalo doma pri ustvarjalcih: tako npr. na okrožnem sodišču večina starih zemljiških knjig, zbirka listin in sodni spisi, občina pa je obdržala zapisnike mestnega sveta in nekaj stare registrature.

Druga svetovna vojna je na Celjskem naredila veliko škode na arhivskem gradivu. Izginili so arhivi občin in društev, po vojni pa okrajnega glavarstva in sreskega načelstva, kar je največja škoda, narejena na arhivskem gradivu na našem območju v novejšem času. Ohranjen pa je vseeno ostal arhiv Mestne občine Celje, starejši sodni arhiv in večji del gradiva, shranjenega v muzeju. Del tega gradiva je bil sicer po vojni odtujen, vendar kasneje odkrit in je sedaj v Zgodovinskem arhivu Celje, z izjemo dokumentov opatije sv. Daniela.

Po okupirani Štajerski je arhivalije zbiral Reichsgauarchiv, ki je imel zbirne prostore v kapucinskem samostanu. Zbiral je zlasti gradivo trgov, mest, župnij in gospoščin. Pozneje je bilo to gradivo odpeljano v Stolzalpe v Murau. Leta 1947 je bilo gradivo vrnjeno, vendar zelo poškodovano in verjetno pomanjkljivo ohranjeno. Prevezla ga je takratna podružnica arbiva v Mariboru, kjer je še danes.

Ohranjene arhivalije celjske mestne občine so po vojni najprej shranili v pritličju starega magistrata (danes Muzej novejše zgodovine), nato so jih naenkrat preprosto zmetali na cesto in nato po intervenciji namesto v papirne mline poslali v kletne prostore na Gregorčičevi 5 (danes Zdravstveni dom), kjer jih je ob veliki poplavi leta 1954 zalila voda in delno tudi uničila. Sodne spise so zmetali na podstrežje stare grofije, kjer so se ponežali z ostanki okupacijskega gradiva. Kot je bilo že omenjeno pa, ker niso našli prostora za arhiv okrajnega glavarstva in sreskega načelstva, so le-tega odpeljali v papirne mline.

Velika povodenj junija 1954 je napravila škodo tudi na največjem gradivu MLO Celje, ki je bil shranjen v istih kletih kot arhiv stare Mestne občine Celje. Takrat je na pobudo načelnika komunalnega oddelka Zorana Vudlerja začel z reševalnimi deli gimnazijski profesor Janko Orožen in uspelo mu je rešiti večji del poplavljenega gradiva. Ker je Orožen z urejanjem tega gradiva tudi nadaljeval, lahko to štejemo za začetek organiziranega in kontinuiranega varstva arhivskega gradiva v Celju. Arhiv kot samostojna enota pa je bil ustanovljen s sklepom Občinskega ljudskega odbora Celje z dne 13. 12. 1956 in je uradno začel delovati 10. 4. 1957 s sklepom Izvršnega sveta Ljudske skupščine LR Slovenije.

Arhiv je dobil nalogo zbirati, varovati in urejati arhivsko gradivo upravnih, sodnih, gospodarskih in

Štirideset let zgodovinskega arhiva v Celju

Varovanju arhivskega gradiva v Celju in v celjski regiji ni posvečeno dovolj pozornosti, čeprav je v teku stoletij nastalo na tem območju veliko arhivalij. Največ jih je bilo verjetno uničenih že v prejšnjih stoletjih. Vrednosti arhivalij kot dragocenega pričevalca o preteklosti so se prej zavedli tujei kot domačini, kar je v tem primeru pravilo na Slovenskem.

Že v začetku 19. stoletja je na našem območju začel zbirati arhivsko gradivo Štajerski deželni arhiv iz Gradca. V začetku priložnostno predvsem samo listine, proti koncu stoletja pa čedalje bolj sistematično in tako je danes v graškem arhivu velik del celjskega mestnega arhiva, velik del trških arhivov (vojniški, laški, brežiški in drugi), graščinske listine, urbarji, prvotne zemljiške knjige in še drugo dragoceno gradivo. Z ustanovitvijo Mestnega muzeja

družbenih organov in ustanov, ki imajo svoj sedež v Celju, evidentirati in zbirati gradivo iz bližnje okolice v mejah celjskega okraja z namenom, da se reši pred propadom. Dne 1. 8. 1958 je tudi dobil prvega redno zaposlenega delavca - za arhivista in upravnika je bil redno nameščen Janko Orožen, ki je sicer to delo pogodbeno opravljal že od leta 1954 dalje. Do leta 1961 je delo opravljal sam, tega leta pa je bil nameščen kot arhivist profesor Tone Kolšek in še en delavec. To leto je arhiv dobil prostore v Protbasijevem dvorcu, ki so pred tem približno 140 let služili najprej upravi in nato sodstvu. Bili so med seboj slabo povezani, vlažni in temni. Ti prostori še danes služijo arhivu. S tem pa je arhiv prvič dobil svoje prostore in tako minimalne možnosti ureditve gradiva. Razmere so se toliko izboljšale, da je bil leta 1964 arhiv urejen do te mere, da lahko služi znanstvenim namenom, kot pravi tedanje poročilo.

Arhivski delavci so leta 1963 pripravili popis arhivskih fondov za publikacijo Vodnik po arhivih Slovenije in prispevek za revijo Arhivist. Sploh se je leta 1963 v celjskem arhivu dogajalo marsikaj, v tem letu je dobil prva pravila in bil je izvoljen prvi upravni odbor, ki so ga poleg delavcev arhiva sestavljali še ugledni predstavniki javnosti: Julka Marinič, Zoran Vudler in Vlado Novak. Odbor je pripravil predlog statuta, v katerem je predlagal preimenovanje ustanove v Zgodovinski arhiv. Ta statut je občina potrdila leta 1965. Od 10. do 12. oktobra 1963 je bilo v Celju tudi zborovanje arhivskega društva, ki se ga je udeležilo okoli 85 arhivskih delavcev iz Slovenije in kot gostje tudi arhivarji iz Hrvaške in Srbije. Referate so prispevali Janko Orožen, Jože Maček, Jože Zontar, Ferdo Gestrin, Sergij Vilfan in Marija Verbič.

Konec leta 1965 je dokončno odšel v pokoj J. Orožen star 73 let, in vodstvo arhiva je do marca 1980 prevzel Tone Kolšek.

Leto 1966 je bilo zelo dramatično in v marsičem prelomno. Najprej je Skupščina občine Celje izdala odločbo o priključitvi Zgodovinskega arhiva k Pokrajinskemu muzeju - formirala naj bi se posebna enota Pokrajinski muzej - zgodovinski arhiv. Na ta način bi bila ukinjena samostojnost zavoda. Upravni odbor je glede tega sprejel na seji 11. 2. 1965 sklepa:

1. Odločba naj se spremeni v tem smislu, da se bo ohranila samostojnost zavoda.

2. Naj se odloži izvršitev združitve do takrat, ko bo sprejet zakon o arhivih in arhivskem gradivu, kar se bo zgodilo v kratkem.

Zakon o arhivih in arhivskem gradivu, ki je bil sprejet leta 1966, je v celoti anuliral to odločbo. Zgodovinski arhiv je ostal samostojen zavod in se še isto leto organiziral kot medobčinski arhiv - pokrival je 11 občin leta 1965 ukinjenega celjskega okraja. V skladu z novim zakonom in smernicami nastajajoče skupnosti arhivov Slovenije je izdelal dolgoročni plan dela, ki je vseboval preraščanje mestnega (občinskega) arhiva v pokrajinski zavod. Financiranje arhiva so prevzele vse občine po določenem ključu. Zgodovinski arhiv je leta

1966 dobil statut.

Po statutu je bil strokovno razdeljen na tri oddelke z vodji oddelkov. Prvi oddelek za upravo, drugi za arhivsko gradivo graščin, uprave, pravosodja in gospodarstva do leta 1945 in tretji oddelek za gradivo po letu 1945. Toda arhiv se nikoli ni v resnici tako organiziral, saj za to ni bilo ne kadrov in ne prostorov in tudi denarja ne.

Leta 1966 je arhiv zelo obogatil svoje fonde, saj mu je Pokrajinski muzej izročil 91 listin in druge arhivalije, zbrane v muzeju, ter gradivo okrajnega zbirnega centra.

Leto kasneje se je teritorialno območje, ki ga pokriva Zgodovinski arhiv v Celju, dokončno oblikovalo, takrat so mu priključili še občine Hrastnik, Trbovlje in Zagorje.

Po tem letu je deloval Zgodovinski arhiv brez večjih statusnih sprememb, pojavljati pa se je začel težak prostorski problem, ker je po letu 1967 je začel prevzemati ogromne količine gradiva. Prevzeti je bilo treba gradivo leta 1965 ukinjenega okraja Celje in vseh že pred tem ukinjenih okrajev (Mozirje, Šoštanj, Krško, Trbovlje in ostale) in tudi po občinah se je nabralo že toliko gradiva, da so te postavljale zahteve za predajo v arhiv; enako se je dogajalo tudi po sodiščih in podjetjih. Ker gradiva ni bilo mogoče sprejeti v obstoječe prostore, je bil ustanovljen oddelek v Trbovljah in arhiv je dobil dodaten prostor tudi v stavbi, kjer je bil že pred tem. Vse to pa ni zadostilo potrebam po ustreznem materialnem varstvu gradiva, saj so bili prostori premajhni in niso ustrezali tej dejavnosti. Arhiv je predlagal ureditev Joštovega mlina kot začasnega prehodnega skladišča. Kot trajna rešitev sta se kazali varianti: prizidek k Protbasijevemu dvorcu ali pa novogradnja na Okopih. Na Okopih je bila zgrajena druga zgradba, za lokacijsko dovoljenje za prizidek na dvorišču Protbasijevega dvorca pa je bila leta 1975 vložena prošnja, ki je bila večkrat obnovljena, vendar nikoli rešena (do danes ne!).

Medtem ko so se tekle prizadevanja za gradnjo prizidka, so se pojavljale vedno nove ideje za rešitev prostorske problematike:

- Spodnji grad v Celju, kjer bi arhiv pridobil približno 3500 kvadratnih metrov. Lokacija je bila po izvedenskem mnenju gradbenih strokovnjakov zavržena.

- Podirajoči se grad Lemberg ali neka napol porušena hiša v Topolšici. Varianti sta bili absurdni in verjetno sploh nista bili mišljeni resno.

Nekako v letu 1980 je prišlo do odločitve za novogradnjo ob Levstikovi ulici. Ustanovljen je bil gradbeni odbor, izdelan projekt, ki je bil evropski in ugodno ocenjen tudi s strani tujih strokovnjakov - pri tem pa je tudi ostalo. Občine ustanoviteljice so projekt ugodno ocenile, ga verbalno podprle, denarja za odkup zemljišča, plačilo prispevkov in seveda samo gradnjo pa ni dal nihče. Zopet je postal aktualen predlog za prizidek k Protbasijevemu dvorcu in leta 1991 je bil obljubljen hiter postopek za pridobivanje potrebne

dokumentacije, ki pa je arhiv še ni dočakal, obravnava pa se zopet vrsta novih idealnih prostorov za potrebe arhiva. Skratka, nadaljujejo se igre brez meja.

Kot že omenjeno, se je arhivsko gradivo začelo urejati in popisovati po veliki poplavi leta 1954, torej že pred formalno ustanovitvijo zavoda. V začetku je to delo opravljal sam J. Orožen s pomočjo študentov in dijakov celjske gimnazije. Po letu 1961 se je arhiv začel tudi kadrovsko širiti - poleg prof. T. Kolška se je tu zaposlilo še več strokovnih delavcev, kar pa je za veliko količino gradiva komaj zadoščalo. Gradivo, ki ga je arhiv takrat prevzemal, je bilo zelo slabo urejeno, velikokrat celo popolnoma neurejeno, manjkale so tudi spisovne evidencе: delovodniki, vpisniki in indeksi. Za osnovna urejevalna dela je bilo porahljeno toliko časa, da ga je zmanjkovalo za raziskovalno delo. Tudi izohrazbena struktura je bila šibka, večinoma so se po letu 1961 zaposlovali delavci s srednjo ali višjo izohrazbo, pri arhivistih z visoko pa je bila visoka stopnja fluktuacije in le malo jih je bilo zaposlenih več kot nekaj let, kar pa se je v zadnjih letih zelo spremenilo.

Zgodovinski arhiv je začel izdajati publikacije zelo pozno, prvo šele leta 1982 in v začetku bolj poredko, sedaj pa se je stanje izboljšalo. Arhiv izda na leto tudi po tri publikacije, pripravi pa jih še več, vendar zaradi pomanjkanja denarja ne izidejo.

Pregled izdanih publikacij Zgodovinskega arhiva v Celju

Preteklost Celja v arhivskih dokumentih; 1982

Vodnik po fondih in zbirkah Zgodovinskega arhiva v Celju, 1985

Milko Mikola: Mestni ljudski odhor Celje 1945-1954; inventar, 1987

Uprava in sodstvo v arhivskih dokumentih; razstavnii katalog, 1986

Razvoj celjske gimnazije od ustanovitve do danes; razstavnii katalog, 1992

Vida Berkopec, Ivanka Zaje-Cizelj, Hedvika Zdovec: Okrajni uradi; inventar, 1993

Milko Mikola: Arhivsko gradivo o industrijskih podjetjih na Celjskem do leta 1945; inventar, 1993

Metka Bukošek, Hedvika Zdovec: Mestna občina Celje; inventar, 1993

Ivanka Zaje-Cizelj: Mestne šole Celje; inventar, 1993

Milko Mikola: Sodni procesi na Celjskem 1944-1951; študija, 1995

Milko Mikola: Podobe starih industrijskih podjetij; razstavnii katalog, 1995

Milko Mikola: Stara industrijska podjetja na Celjskem; študija, 1996

Bojan Himmelreich: Gradivo okupatorjevih civilnih organov 1941-1945; inventar, 1996

Metka Bukošek, Ivanka Zaje-Cizelj: Šolski sveti 1864-1941; inventar, 1996

Priručnik za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov, I. del, Izbor zakonov in predpisov, Ljubljana 1996

Pa dveh letih dela je pripravljen prvi del "Priručnika za strokovno obdelavo arhivskega gradiva pravosodnih organov", ki vsebuje izbor tistih zakonov in drugih predpisov, za katere smo menili, da jih je potrebno pri strokovni obdelavi arhivskega gradiva nujno upoštevati. Prvi del priručnika je torej osnovni pripomoček pri strokovni obdelavi arhivskega gradiva in je hkrati osnova za sestavo ostalih treh delov priručnika, v katerih smo predstavili v drugem delu pravne sisteme in organizacijo pravosodnih organov, v tretjem delu strokovno obdelavo pravosodnih fondov in v četrtem delu pravno terminologijo.

Pri sestavi prvega dela priručnika nas je najprej presenetila številka 1160 predpisov, ki smo jih zbrali, in to ob dejstvu, da smo verjetno kakšen predpis, ki bi ga bilo dohro navesti, preje izpustili, kot pa da je kakšen odveč. Ohdohje, ki smo ga zajeli, predstavlja tiste predpise, ki so začeli veljati pred 250 leti, čeprav nekateri od njili (v ohdohju oziroma v območju Beneške republike) datirajo v 14. stoletje. V teh 250 letih je bilo območje Republike Slovenije v trinajstih državno-pravnih sistemih, katerih predpisi s področja pravosodja so vplivali na nastanek pravosudnih organov in njihovo gradivo. Ti državno-pravni okvirii so nam bili vodilo pri razdelitvi seznama predpisov, ki so razvrščeni kronološko. Za kronološki seznam v okviru posamezne države smo se odločili zaradi namena oziroma vsebine predpisov. Če bi želeli predpise razvrstiti vsebinsko, bi morali precejšnje število predpisov navajati pod različnimi vsebinami, zato pa smo raje dodali stvarni indeks, ki pod geslom vsebuje zaporedno številko predpisa.

Vsak državno-pravni okvirii smo opremili s skromnimi zemljevidi meje Republike Slovenije in tedanjimi državnimi mejami ter jih komentirali s kratkimi navedhami nastanka, razvoja in konca oblasti tiste države na ozemlju današnje Slovenije. Natančnejši opis pravnih sistemov in organizacije pravosodja bo sledil v drugem delu priručnika. Pred navedbo seznama predpisov smo navajali predvsem uradne publikacije, ki vsebujejo predpise. Poudarek je na virih, ki smo jih uporabili pri sestavi seznama, pri čemer smo navedli še leta izhajanja, način navajanja in imetnike uporabljenih virov. Tu smo se ponovno morali odločiti, ali bomo navedli vse imetnike, ali le arhive in tiste knjižnice, v katerih smo vire dohili. Odločili smo se za slednje. Zavedamo se, da je bila takšna odločitev najlažja in ne najboljša. V teh puglavjih smo dudali (če nam je bilo znano oziroma dostopno) še nekaj zbirk predpisov oziroma literature, v kateri je govora o pravosodnih predpisih. Ta del priručnika je prav gotovo najbolj pomanjkljiv. Zbrati vso literaturo, vse izdaje zakonov in predpisov bi bil preohsežnejši zalogaj, nenazadnje je namen priručnika zhrati predpise, ne pa

Rudolf Koželj